

آشنایی با رویکرد ابتکارات جامعه محور در ایران

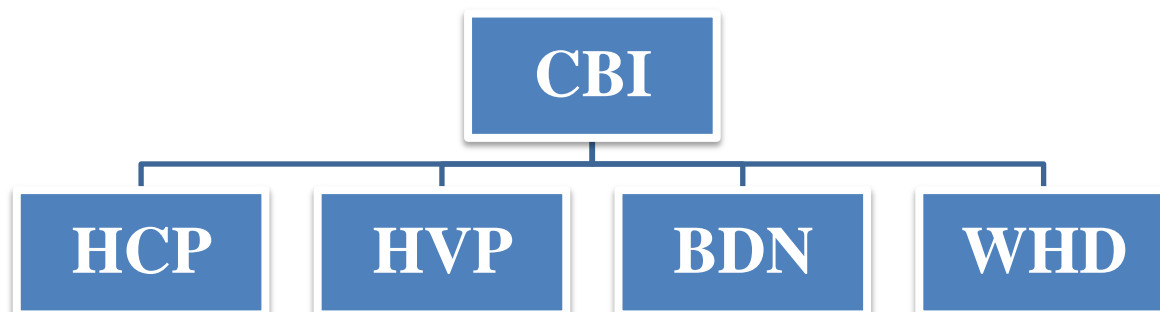
مقدمه

شهر و روستای سالم مبتنی بر ابتکارات جامعه محور، در اصل، ایجاد تعهد در ساکنان شهری در راستای بهبود سلامت افراد از طریق توسعه پایدار شهری است. در این برنامه تمرکز بر روی مقابله با نابرابری ها و ناعدالتی های موجود در سیستم سلامت شهری و روستایی و فراهم آوردن یک محیط سالم برای همه و همچنین گفتگو برای ایجاد تغییر جهت قرار دادن سلامت در دستور کار تمام افراد درگیر در امر توسعه می باشد، از دولتمردان و افراد در سطوح بالای جامعه تا کمیته های محلی. هدف برنامه شهر سالم - روستای سالم حصول اطمینان از وجود یک محیط سالم، پاکیزه و سازگار با محیط زیست و تأمین خدمات بهداشتی - درمانی و پیشگیرانه برای همه مردم، به ویژه افراد فقیر و محروم جامعه می باشد. برنامه شهر سالم - روستای سالم با رویکرد CBI با نگاه به تعریف جامع سلامت "حالت رفاه کامل جسمی، روانی، اجتماعی و نه فقط نداشتن بیماری یا ناتوانی" بر دو اصل مهم مشارکت جامعه و همکاریهای بین بخشی در تحقق ساختار سالم و انسان سالم که پایه و اساس تمامی اهداف خرد و کلان توسعه و پیشرفت می باشد، تأکید ویژه می نماید.

ابتکارات جامعه محور (CBI)

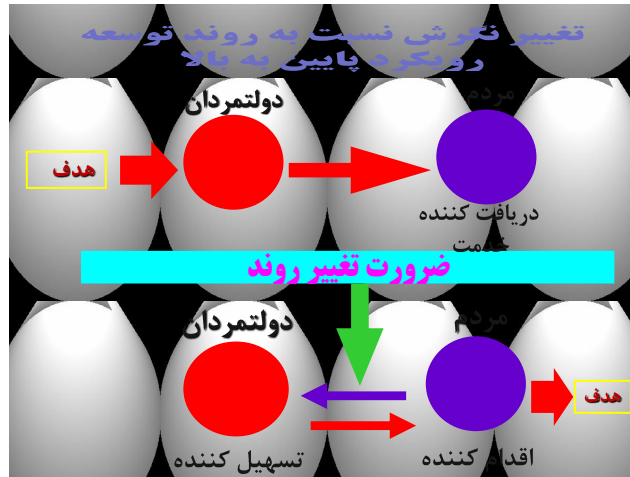
سازمان جهانی بهداشت (WHO) برای تحقق شعار «سلامت برای همه» (Health for All) که به عنوان چالش هزاره سوم مطرح بود باتوجه به محدودیت منابع و لزوم توانمندسازی جامعه محلی جهت تحقق اهداف، رویکرد «ابتکارات جامعه محور» CBI Community Based Initiatives را پیشنهاد کرد.

دفتر منطقه ای مدیریت شرقی سازمان جهانی بهداشت (EMRO) نیز، فعالانه این رویکرد (CBI) را در میان کشورهای عضو ترویج نمود که برنامه شهر سالم (HCP) کلید ابتکاری آن است. برنامه های دیگر عبارتند از برنامه نیازهای اساسی توسعه (BDN)، برنامه روستای سالم (HVP) و برنامه زنان در عرصه سلامت و توسعه (WHD) (شکل ۱).

شکل ۱- رویکرد ابتکارات جامعه محور (CBI)

هدف رویکرد CBI، اتخاذ سیاست در تمام زمینه های سیاسی، اجتماعی - اقتصادی و برنامه های عملیاتی در راستای بهبود سلامت و کیفیت زندگی تمام اقشار جامعه با بهره گیری از همکاری های بین بخشی و جلب حمایت و خودیاری مردم است. در واقع رویکرد CBI سعی در تغییر نگرش دولتمداری داشته و موفقیت اجتماعی را در تعیین نیازهای جامعه و تلاش جهت رفع آنها را از طریق خود جامعه و با حمایت دولت می داند. (شکل ۲).

شکل ۲ - تغییر نگرش در رویکرد ابتکارات جامعه محور (CBI)

مفهوم شهر سالم (HCP)

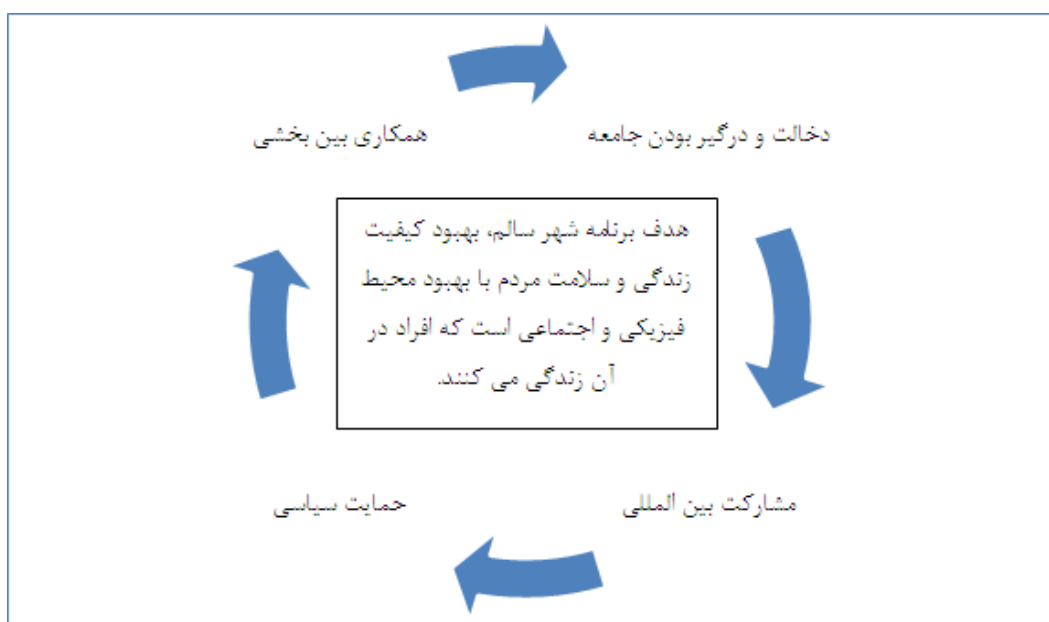
شهر سالم از دیدگاه سازمان جهانی بهداشت شهری است که با آفرینش و گسترش پیوسته شرایط فیزیکی، اجتماعی و زیست محیطی و استفاده بهینه از منابع و امکانات موجود، محیطی فراهم شود که در اثر آن مردم جامعه ضمن حمایت یکدیگر و مشارکت گروهی در انجام کلیه امور زندگی، قابلیت های خود را به حداکثر ممکن برسانند. به عبارت دیگر، شهر سالم منطقه شهری است که با نگهداری و بهبود محیط زیست اجتماعی و طبیعی، مردم را قادر می سازد تا در راستای ارتقاء سطح سلامت با توسعه توانایی های بالقوه خود، یکدیگر را حمایت کنند.

مطابق تعریف سازمان جهانی بهداشت، شهر سالم تلاش می کند که موارد زیر را فراهم نماید:

- محیط زیست تمیز و امن با کیفیت بالا (شامل کیفیت مسکن)؛
- اکوسیستم پایدار؛
- جامعه ای مستحکم، حمایتگر و مولد؛
- کنترل و مشارکت قوی مردم در تصمیماتی که بر زندگی، سلامت و رفاه آنها تأثیر گذار است؛
- تأمین نیازهای اساسی شهروندان (غذا، آب، مسکن، درآمد، امنیت، شغل و رفاه)؛
- دسترسی به تجارب و منابع مختلف از طریق تماس، تعاملات و ارتباطات گسترده؛
- پیوند و نگهداشت میراث فرهنگی و تنوع زیستی؛

- اقتصادی متنوع، پویا و نوآور؛
- انطباق با شخصیت های پیشین؛
- دسترسی مناسب به خدمات بهداشت عمومی و تحقق استراتژی سلامت برای همه؛
- وضعیت بهینه سلامت (سطح سلامت بالا و کاهش بیماری).

برنامه شهر سالم نیازمند مشارکت فعال و همکاری بین دولت محلی، سازمان های غیر دولتی و گروه های اجتماعی جهت اولویت بخشیدن به مسائل مربوط به سلامت می باشد. تعهد سیاسی افزوده شده به وسیله همکاریهای بین بخشی و حمایت کلیه مجریان برنامه عامل بسیار مهمی در اجرای مدل شهر سالم به شمار می آید (شکل ۳).

شکل ۳ - مفهوم شهر سالم

چارچوبی برای پیاده سازی برنامه

نکته مهم در شروع و برقراری برنامه شهر سالم در یک کشور یا منطقه، تطابق برنامه با شرایط خاص محلی است و هیچ فرمول استانداردی برای اجرای برنامه وجود ندارد اما توصیه می شود که اجرای برنامه به شیوه ای روشمند و فاز گونه مطابق مراحل زیر انجام شود چارچوب پیاده سازی برنامه شامل سه فاز: شروع، سازماندهی و اقدام است. (شکل ۴).

فاز ۱ شروع

- شکل گیری تیم بین بخشی
- توجیه رویکرد شهر سالم
- شناخت شهر
- انتخاب منطقه مدل
- تهیه پروپوزال
- اخذ موافقت شورای شهر
- بسیج منابع مالی برای اجرای برنامه

فاز ۲ سازماندهی

- تعیین چیدمان سازمانی
- تأسیس دفتر برنامه
- ایجاد ظرفیت برای اجرای برنامه
- تجزیه و تحلیل اطلاعات پایه
- تعریف اولویت های کار
- طرح استراتژی های بلند مدت
- ایجاد مکانیسم های پاسخگویی

فاز ۳ اقدام

- افزایش آگاهی های بهداشتی و سلامت
- دفاع از برنامه استراتژیک
- بسیج مشارکت و همکاری بین بخشی
- تشویق مشارکت جامعه محلی
- ترویج تغییر و نوآوری
- تأمین و حفظ سیاست سلامت عمومی

شکل ۴.۴. چارچوب اجرای برنامه

ایجاد بانک اطلاعاتی شهر سالم (Healthy City Profile)

پروفایل شهر سالم یک گزارش سلامت و بهداشت عمومی است که اطلاعات کلیدی در رابطه با سلامت شهر را با عوامل مؤثر و تعیین کننده سلامت مطابقت داده و آنها را در یک فرمت مفید ارائه می دهد. به گفته سازمان جهانی بهداشت، پروفایل سلامت شهر یک گزارش است که مشکلات سلامت را شناسایی کرده و راه حل های بالقوه بنا به شرایط خاص هر شهر ارائه می دهد.

هیچ فرمت تعیین شده و خاصی برای پروفایل شهر سالم وجود ندارد ولی لازم است که یک پروفایل شهر سالم جامع موارد ذیل را پوشش دهد؛

- جمعیت؛
- وضعیت بهداشتی و سلامت؛
- خدمات و سیاست های بهداشت و سلامت عمومی؛
- سبک و شیوه زندگی؛
- شرایط زندگی؛
- محیط فیزیکی؛
- شرایط اجتماعی و اقتصادی؛
- نابرابری ها؛
- زیرساخت های فیزیکی و اجتماعی.

پایداری برنامه (توسعه پایدار)

پایداری برنامه در واقع توانایی و ظرفیت برنامه برای ادامه ارائه مزایای در نظر گرفته شده آن در طی یک دوره زمانی طولانی، حفظ اهداف تعیین شده و ارائه سود مداوم به جامعه از طریق بهبود سلامت و توسعه با منابع موجود است. عوامل زیر عناصر کلیدی برای موفقیت و پایداری برنامه است؛

- تعهد سیاسی
- مالکیت و مشارکت جامعه
- تمرکز زدایی و توانمند سازی محلی
- نهادینه کردن
- رهبری و حاکمیت مؤثر
- مشارکت و همکاری بین بخشی
- آگاهی و ظرفیت سازی
- برنامه ریزی مشارکتی و مبتنی بر شواهد
- انطباق با هنجارهای فرهنگی اجتماعی
- پایداری محیطی
- توسعه فن آوری (تکنولوژی)
- توسعه اقتصادی اجتماعی

- دسترسی مستمر به منابع
- تبادل اطلاعات و تجربه نظارت، ارزیابی و بازخورد

مفهوم رویکرد نیازهای اساسی توسعه (BDN)

یک رویکرد اقتصادی – اجتماعی منسجم بوده که بر پایه مشارکت مردم استوار است. در این رویکرد با بالا بردن میزان اعتماد به نفس و خودکفایی مالی و مدیریتی مردم، موجبات توانمند سازی افراد جامعه در راستای توسعه منطقه فراهم می گردد و در واقع در رویکرد BDN برنامه ریزی از پایین به بالا انجام می شود.

مفهوم روستاهای سالم (HVP)

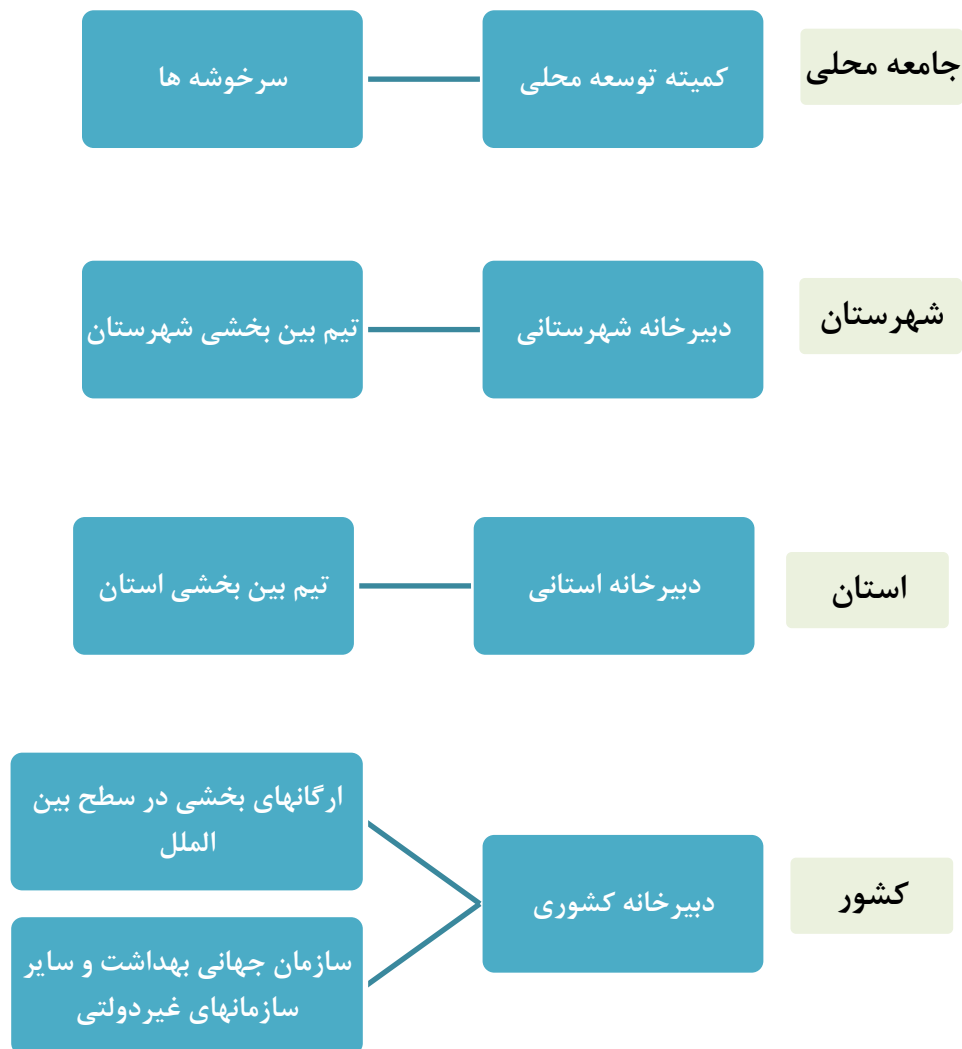
ایجاد ساختار سالم مانند شهر سالم در محیط روستا است با اجرای رویکرد BDN.

تاریخچه CBI در ایران:

- در سال ۱۳۷۰ (دسامبر ۱۹۹۱) برگزاری سمپوزیوم شهر سالم و پذیرش شهر سالم در ایران
- در سال ۱۳۷۱ شروع برنامه با مسئولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و همکاری سایر بخش ها در کوی سیزده آبان تهران
- در سال ۱۳۷۵ مصوبه هیئت محترم دولت و تشکیل «شورای هماهنگی شهرهای سالم»
- در سال ۱۳۷۸ اصلاح مصوبه هیئت محترم دولت و تصویب برنامه روستای سالم و تغییر نام «شورای هماهنگی شهرهای سالم» به «شورای هماهنگی شهرهای سالم و روستاهای سالم»
- در سال ۱۳۷۹ پذیرش رویکرد نیازهای اساسی توسعه (BDN) و اجرای آن در ۱۰ روستای پایلوت در سه استان آذربایجان غربی، بوشهر و چهارمحال و بختیاری
- در سال ۱۳۸۴ ادغام برنامه روستای سالم با رویکرد نیازهای اساسی توسعه

سازماندهی جامعه محلی CBI:

شکل شماره ۵ سازماندهی جامعه محلی را در شهر و روستای سالم با رویکرد CBI نشان می دهد.

شکل شماره ۵- نمودار سازمانی

نظارت و پایش برنامه:

نظارت و پایش شامل مشاهده و مقایسه کار در سطوح عملیاتی با معیارهای از پیش تعیین شده و اهداف بیان شده می باشد. این امر یک روند مداوم است که به صورت سیستمی منسجم و منظم، پیشرفت کار، مشکلات و روند برنامه را ارزیابی می نماید.

از آنجا که برنامه شهر سالم - روستای سالم نیازمند یک رویکرد چند بعدی و بین بخشی مبتنی بر جامعه است، از اینرو روند نظارت و پایش نیز باید شامل همه شرکا و همکاران وابسته، به ویژه جوامع، بخش های دولتی و سازمان های حمایت کننده باشد. فعالیت های برنامه باید از نزدیک و توسط خود جامعه با پشتیبانی تیم بین بخشی پایش شود و فعالیت های کلی برنامه نیز باید توسط وزارتخانه مجری مانند وزارت بهداشت نظارت گردد.

روش های اصلی مورد استفاده برای نظارت و پایش مبتنی بر مدارک و شواهد عبارتند از:

- بازدید میدانی (field visit) توسط مقامات و همکاران؛
- مصاحبه و بحث های گروهی؛
- پرسشنامه و چک لیست های نظارتی؛

- تجزیه و تحلیل داده ها و سوابق در دسترس؛
- بررسی عملکرد و ممیزی مالی؛
- بررسی شاخص های خاص به طور منظم.

الزامات قانونی:

- ▶ بند د و ح ماده ۹۵ قانون برنامه چهارم توسعه (ضمیمه آخر کتاب)
- ▶ مصوبه هیئت محترم وزیران: شماره ۷۳۲/ت ۱۴۳۴۲ هـ مورخ ۱۳۷۵/۰۱/۲۸ درخصوص تشکیل شورای هماهنگی پروژه شهرهای سالم کشور و اصلاحیه مصوبه هیئت محترم وزیران: شماره ۹۸۱۳/ت ۲۱۱۹۴ هـ مورخ ۱۳۷۸/۰۶/۲۲ درخصوص اضافه شدن برنامه روستای سالم و ایجاد شورای هماهنگی پروژه شهرهای سالم کشور و روستاهای سالم کشور

منابع:

1. Training manual for the healthy city programme (WHO-EM/CBI/058/E© World Health Organization 2007)
2. مستندات سازمان جهانی بهداشت